

HARPUT (ELAZIĞ) ÇEVRESİNDE BAKI FAKTÖRÜNÜN DOĞAL VE BEŞERİ ORTAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Murat SUNKAR*

Özet

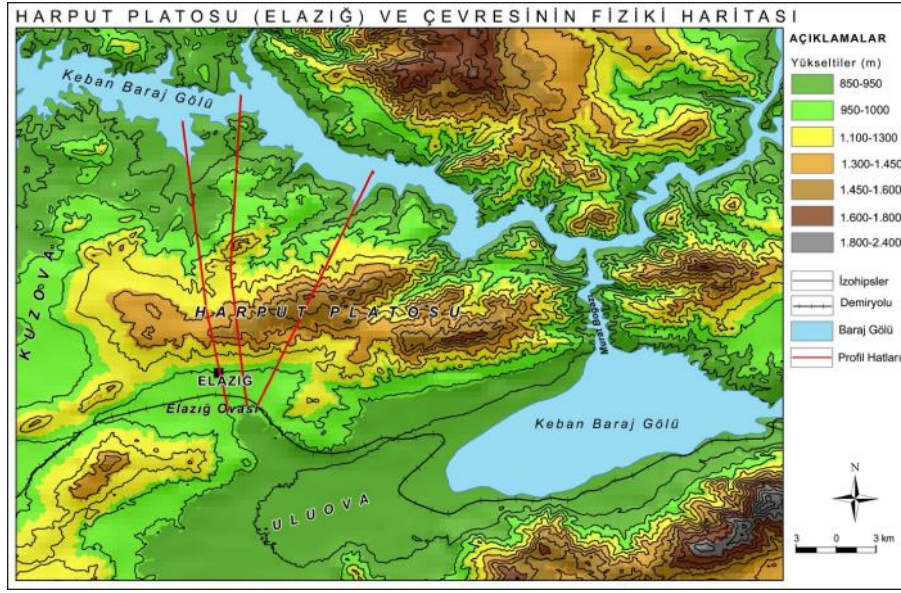
Harput'un kurulduğu alan Elazığ'ın kuzeyinde, kabaca D-B doğrultusunda 1400-1500 m yükseltilerinde güneye çarpılmış bir plato alanıdır. Bu platonun kuzey ve güney yamaçları faylı olup eğim değeri yüksektir. Plato D-B doğrultusunda uzanmakta olduğu için kuzey ve güney yamaçlar arasında güneşlenme arasında büyük fark yaşanmaktadır. Bu durum kuzey ve güney yamaçlar arasında doğal ve beşeri özelliklerin önemli ölçüde değişmesini sağlamıştır. Bakı etkisi sonucu yıl boyunca kuzey ve güney yamaçlar arasında güneşlenme ve alınan güneş enerjisi açısından büyük fark yaşanmaktadır. Bu fark başta sıcaklık elemanında kendini göstermektedir. Sıcaklığa bağlı olarak kuzey ve güney yamaçlar arasında bitki örtüsü değişmektedir. Litoloji ve bitki örtüsüne bağlı olarak toprak örtüsü ve kalınlığı farklılık göstermektedir. Ayrıca bakı etkisine bağlı olarak yağış miktarı ve biçimi de değişmektedir. Toprak ve su kaynaklarındaki bu değişim doğrudan tarımsal üretimi etkilemektedir. Harput çevresinde güney yamaçlar yıl boyunca kuzey yamaçlara göre daha sıcaktır. Bu fark yaz mevsiminde daha belirgin hale gelmektedir. Yaz mevsiminde güney yamaçların daha sıcak olması buharlaşmayı artırmakta, buna karşı kuzey yamaçlarda buharlaşma az ve daha serin şartlar yaşanmaktadır. Kuzey yamaçların daha serin olması kırsal yerleşmelerin ve yaz mevsiminde kullanılan bağ evlerinin hemen tamamının bu yamaca yerleşmesini sağlamıştır. Kısaca Harput çevresinde bakıya bağlı olarak kuzey ve güney yamaçlar arasında doğal ve beşeri ortama şartları açısından belirgin bir asimetri görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Harput, Bakı, Doğal ve Beşeri Ortam, Güneşlenme, Bağ Evleri

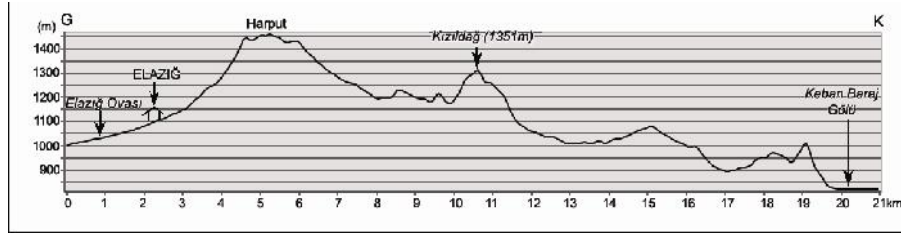
1. Giriş

Harput, güneyde Elazığ Ovası kuzeyde Murat Vadisi arasında yer alan ve ortalama yükseltisi 1400-1500 m yükseltileri arasında yer alan plato üzerinde kurulmuştur (Şekil 1, 2). Kuzey ve güney yamaçları bir fay dikliğine karşılık gelen bu plato, yükselmiş ve yükselirken güneye doğru eğimlenmiş bir penependir (Akkan, 1972). Batıdan Kuzova, doğudan Murat Boğazı ile sınırlandırılan Harput Platosu aynı zamanda yüksek dalgalı bir aşınım yüzeyine karşılık gelmektedir (Tonbul, 1987). Plato çevresindeki

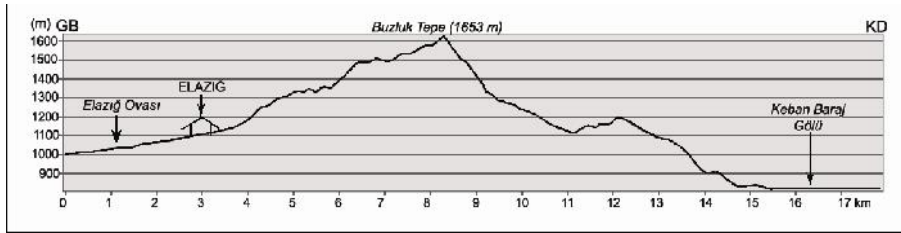
* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi/ELAZIĞ

Şekil 2. Harput Platosu (Elazığ) ve çevresinin fiziki haritası

Şekil 3. Elazığ Ovası ile Keban Baraj Gölü arasında Harput Platosu'nun K-G doğrultulu profili

Şekil 4. Elazığ Ovası ile Keban Baraj Gölü arasında Harput Platosu'nun KD-GB doğrultulu profili

Elazığ Ovası, kuzeyindeki yükselmiş ve güneye doğru çarpılmış Harput Platosu'ndan eğim değeri yüksek dik yamaçlarla ayrılmaktadır (Şekil 3). Fay dikliklerine karşılık gelen bu yamaçların oluşumu Elazığ Ovası'nın bir depresyon olarak derinleşmesini sağlamıştır. Daha sonra aşınım süreçleri ile bu depresyonlar alüvyonlarla doldurulmuştur (Akkan, 1976).

Topografik yapı nedeniyle gelişme imkanı olmayan Harput zamanla Elazığ Ovası'na inmek zorunda kalmıştır. Bu yer değiştirmede ekonomik faktörlerden ulaşımın etkili olduğu ön plana çıkmaktadır (Tuncel, 1977). Harput'un Elazığ Ovası'na inmesinde ulaşım ile birlikte kış mevsiminde daha uygun iklim şartlarının yaşanmakta olması etkili olmuştur.

Harput ve çevresinde kışın kutbi, yazın ise tropikal hava kütlelerinin etkisinde kalmaktadır. Bu etki nedeniyle yazın frontoliz, kış ve ilkbaharda frontojenez olayları görülmektedir. Fakat coğrafi konum nedeniyle polar hava kütlesi sonbahar sonunda sokularak ilkbahar başında çekilmektedir. Bu özellik nedeniyle kış mevsimi daha kısa sürmekte olup yine bu dönemde batı yönlü Akdeniz siklonları tarafından sıkça yoklanmaktadır. Böylece kış mevsimi Doğu Anadolu'nun diğer alanlarına göre daha ılıman geçmektedir (Erinç, 1953; Tonbul, 1990). Bölge içerisinde Elazığ çevresinde yöresel klima özellikleri dikkati çekmektedir. Yörede Akdeniz iklim tipine benzer özellikler görülmekle birlikte karasal iklim özelliklerinin etkisi belirgindir. Yörenin bu iklim özellikleri nedeniyle Akdeniz ile karasal iklimi arasında geçiş tipi görülmektedir. Tonbul (1990) bu geçiş tipini *Karasallıkla Genel Karakteri Bozulmuş Akdeniz* iklimi olarak tanımlamıştır.

Harput Platosu'nun çevresindeki alçak alanlara göre ortalama 500 m daha yüksekte yer alması karasal özelliklerin daha belirgin yaşanmasını sağlamıştır. Ayrıca Platonun D-B doğrultusunda uzaması yamaçlar arasında farklı sıcaklık özelliklerinin görülmesine neden olmuştur. Aynı açı ile gelen güneş ışınlarının platonun güney ve kuzey yamaçlarına düşme açısı değişmektedir. Yamaç eğimi ve yamacın baktığı yönün etkili olduğu bu durum farklı ısınmaya neden olmaktadır. Harput Platosu'nda görülen bu durum kuzey ve güney yamaçlarda doğal ve beşeri özelliklerin değişmesine yolaçmıştır.

2. HARPOT (ELAZIĞ) ÇEVRESİNDE BAKI FAKTÖRÜNÜN DOĞAL ORTAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bakı faktörünün etkilediği en önemli faktör iklim özellikleridir. Harput Platosu iklim özellikleri açısından çevresine göre farklı özellikler göstermektedir. Çevrede yer alan depresyonlara göre ortalama 400-500 m

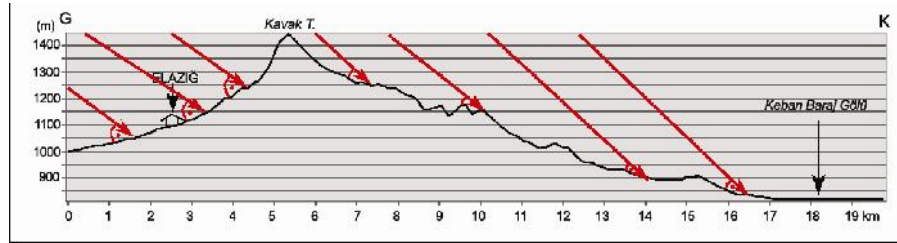
daha yüksekte yer almaktadır. Yıl içerisinde mevsimlere göre hava kütlelerinin etkisi değişmekte bu durum yağış ve sıcaklık özelliklerini belirlemektedir. Harput Platosu'nun iklim özelliklerini açıklamak için Harput ve Elazığ Meteoroloji istasyonlarının verileri kullanılmıştır. Bu istasyonların konum ve yükseltileri nedeniyle iklim özellikleri büyük farklılık göstermektedir. Harput istasyonunun verileri kısa süreli olmasına rağmen iklim özelliklerini yansıtmaktadır.

2.1. Harput (Elazığ) Çevresinde Bakının İklim Elemanları Üzerindeki Etkisi

Dünya, Güneş'ten gelen kısa dalga boylu ışınlarla ısınmaktadır. Sıcaklığın dikey yöndeki değişiminde yükselti, nem ve bulutluluk oranı; yatay yöndeki değişiminde ise enlem, yer şekilleri ve okyanus akıntıları etkili olmaktadır (Atalay, 2010). Yer şekilleri güneş ışınlarının geliş açısını ve aydınlanma süresini etkileyerek hava sıcaklığını değiştirmektedir. Bir bölgeye birbirine paralel olarak düşen güneş ışınları yamaç eğimine bağlı olarak farklı değerler göstermektedir. Bu durum sonucunda ise yerel ısınma farkları oluşmaktadır. Yer şekillerinin neden olduğu bu farklı ısınma durumuna bakı denilmektedir (Erol, 1993; Türkeş, 2010).

2.1.1. Harput (Elazığ) Çevresinde Bakının Sıcaklık Üzerindeki Etkisi

Dağların uzanışı ve baktığı yön güneş ışınlarının alınmasında önemlidir. Harput Platosu D-B doğrultusunda uzanmakta olduğundan kuzey ve güney yamaçlar arasında ısınma arasında büyük fark görülmektedir. İki yamaç arasında yerel ısınma farklılığı üzerinde **aydınlanma süresi** ve **güneş ışınlarının düşme açısı** etkili olmaktadır. Sabah ve akşam saatlerinde güneş ışınları daha yatık açılarla geldiğinden Harput Platosu'nun kuzey yamaçları bu dönemlerde ışın almamaktadır. Bu yamaçlar ancak belli orandaki dağılmış ışınları alabilir. Kuzey yamaçların ışın alabilmesi için vaktin ilerlemesi gereklidir. Bu nedenle platonun güney yamaçları her zaman kuzey yamaçlara göre daha sıcaktır. Harput Platosu'nda yer şekilleri etkisiyle güneşe bakan yamaçlar kuzey yamaçlara göre güneş ışınlarını daha dik açılarla almaktadır (Şekil 5). Güneş ışınlarının dik açıyla geldiği yamaçlar daha fazla ısınmakta ve bu olay sonucunda buharlaşma artmaktadır. Kuzey yamaçlar ise güneş ışınlarını daha eğik açılarla aldığından az ısınmaktadır. Yer şekillerinin bu etkisi nedeniyle yaz mevsiminde platonun kuzey yamaçları daha serin, kış mevsiminde ise daha sıcaktır.

Şekil 5. Kış mevsiminde Harput Platosu'nun kuzey ve güney yamaçlarına güneş ışınlarının yaklaşık düşme açıları

Harput Platosu ile çevresindeki depresyon alanları arasında sıcaklık açısından belirgin farklılıklar görülmektedir (Tablo 1; Şekil 6). Bu durum üzerinde doğrudan Harput Platosu'nun yükselti özellikleri gelmektedir. Elazığ ile plato arasındaki 400 m'lik yükselti farkı net bir şekilde yıllık ortalama sıcaklığa yansımış durumdadır (Şekil 6).

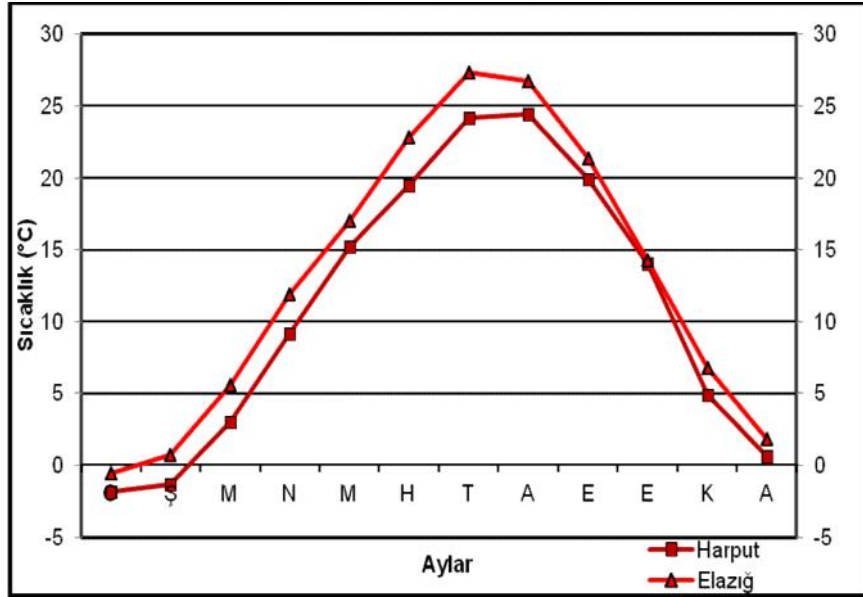
Tablo 1. Harput ve Elazığ'da Uzun Yıllar Aylık Ortalama Sıcaklık Değerleri (°C)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Y
Harput	-	-	3.	9.	1	1	2	2	1	1	4.	0	1
Elazığ (1975-2007)	- 0	0. 7	5. 6	1 1	1 7	2 2	2 7	2 6	2 1	1 4	6. 8	1	1 3

Özellikle soğuk mevsimde Harput Platosu'nda görülen yer radyasyonu ile soğuyup ağırlaşan hava Elazığ'da uzun süreli sıcaklık terselmesinin (inversionu) yaşanmasına neden olmaktadır (Foto 1). Kış mevsiminde ısınmak için kullanılan katı yakıtlar nedeniyle de ciddi hava kirliliği yaşanmaktadır. Son yıllarda doğal gaz kullanımının artışı bu durumu kısmen engellemiştir.

Foto 1. Soğuk mevsimde Harput Platosu ile Elazığ Ovası arasında görülen sıcaklık terselmesi

Şekil 6. Harput ve Elazığ'ın uzun yıllara aylık ortalama sıcaklık verileri

2.1.2. Harput (Elazığ) Çevresinde Bakının Rüzgar Üzerindeki Etkisi

Bakı, güneşlenme dışında hava olayları üzerinde de etkili olmaktadır. Özellikle tek yönlü esen rüzgarların çarptığı yamaçlarda bu etki görülmektedir. Rüzgara dönük olan yamaçla dulda kalan yamaçlar arasında doğal ortam şartları arasında farklı özellikler görülmektedir. Harput ve Elazığ meteoroloji istasyonu verilerine göre hakim rüzgar yönü KB sektörlüdür. Fakat yer şekilleri nedeniyle Elazığ'da bir ve ikinci dereceden rüzgar yönleri belirmiş olmasına rağmen Harput'un plato üzerinde yer alması nedeniyle hakim rüzgar tek yönüdür. Ayrıca Rubinstein formülüne göre de Harput'ta kış, yaz ve sonbahar mevsimlerinde KB yönlü rüzgarların, ilkbaharda ise GD yönlü rüzgarların hakim olduğu görülmüştür (Günek, 1999). Bu durum sıcaklık şartlarını, sıcaklık şartları da ortam şartlarını etkilemektedir. Yaz mevsiminde Munzurlar'dan esen serin rüzgarlar nedeniyle Harput'ta sıcaklık çevresine göre 2-3 °C daha düşüktür. Harput, yaz mevsiminde etkili olan KB yönlü serin rüzgarların etkisiyle sayfiye alanı olarak kullanılmaktadır.

2.1.3. Harput (Elazığ) Çevresinde Bakının Yağış Üzerindeki Etkisi

Harput Platosu'nun bakı şartları yağış durumunu da etkilemektedir. Çevresindeki depresyonlara göre daha yüksekte yer alması ve oroğrafi nedeniyle azda olsa Elazığ'dan fazla yağış almaktadır (Tablo 2).

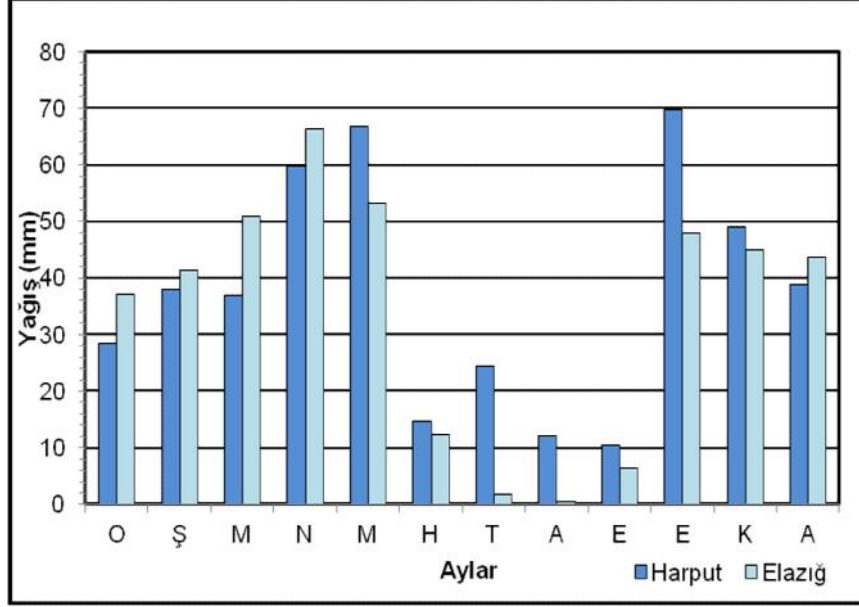
Tablo 2. Harput ve Elazığ'da Uzun Yıllar Aylık Ortalama Yağış Değerleri (mm)

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl
Harput	2	3	3	5	6	1	2	1	1	6	4	3	43
Elazığ (1975-2007)	3	4	5	6	5	1	1.	0.	6.	4	4	4	40
	7	1	1	6	3	2	7	5	4	8	4	3	68

Harput Meteoroloji İstasyonu'nun verilerine göre Harput'ta yıllık ortalama 439.2 mm yağış düşmektedir. Bu değer güneyde yer alan Elazığ'da 406.8 mm dir. Bu verilere göre Harput'ta en yağışlı mevsim ilkbahar, en kurak mevsim yazdır. Harput ve Elazığ'da uzun yıllar aylık ortalama yağış değerleri arasında da fark görülmektedir (Şekil 7). Kış mevsiminde Elazığ'da yağış Harput'tan biraz daha fazladır. Fakat bahar aylarında ise Harput'a düşen yağış Elazığ'dan yüksektir. Yağıştaki bu değişim ve farklılık üzerinde bakı ve oroğrafi etkili olmuştur.

Kış mevsiminde Harput, Elazığ'a göre iklim şartları açısından daha elverişsiz şartlar göstermektedir. Bu durumu kar yağışlı gün, karla örtülü gün

ve donlu günler sayısının fazla olmasından anlamak mümkündür. Yükselti nedeniyle Harput'ta kış mevsiminde karla örtülü günler sayısı, Elazığ'ın iki katından daha yüksektir (Tablo 3).

Şekil 7. Harput ve Elazığ'ın uzun yıllar aylık ortalama yağış değerleri

Tablo 3. Harput ve Elazığ'da Uzun Yıllar Ortalama Karla Örtülü Günler Sayısı

Aylar	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıl
Harput	1	1	7	0	0	0	0	0	0	0	4	1	62
Elazığ (1975-2007)	13	9	30	02	0	0	0	0	0	0	11	60	339

Bakı etkisiyle de kar kalınlığı ve karın yerde kalma süresi kuzey yamaçlarda daha yüksektir (Foto 2). Bazı yıllar kuzeye bakan dik yamaçların kuytu alanlarında ilkbahar sonlarına kadar kar bulunmaktadır.

Foto 2. Harput Platosu'nda kuzey yamaçlarda karın yerde kalma süresi daha uzundur. 6 Nisan 2013 tarihinde Anguzubaba Tepesi kuzey yamaçlarında görülen kar birikimleri.

2.2. Harput (Elazığ) Çevresinde Bakının Bitki Örtüsü ve Erozyon Üzerindeki Etkisi

Harput ve çevresinin ekolojik şartları dikkate alındığında 950-1700 m arasında kalan alanlar doğal orman ekosistemi içerisinde kalmaktadır. Fakat uzun dönemli tahribat sonucunda orman alanları daralarak bozulmuş olup step görünümü hakim olmuştur. Plato çevresindeki orman alanları il genelinde olduğu gibi tahrip edilerek antropojen step alanlarına dönüşmüştür (Tonbul, 1985; Şengün, 2012)

Harput Platosu'nda yerleşme tarihi çok eski olduğundan çevredeki meşe ve ardıç ormanlarının büyük bölümü tahrip edilmiştir. Kuzey ve güney yamaçlarda yüksek eğim ve litolojik yapı nedeniyle şiddetli erozyon yaşanmaktadır. Bu durumun yansıması olarak çıplak kayalık alanların geniş yer kaplaması gösterilebilir (Tonbul ve Karadoğan, 1999).

Doğal bitki örtüsünün tahrip edilmesi, litolojik ve jeomorfolojik özellikler nedeniyle erozyon durumu değişmektedir. Harput Platosu'nda kuzey ve güney yamaç arasındaki sıcaklık farkı bitki örtüsüne, bu farklılık ise erozyona yansımış durumdadır (Foto 3). Güney yamaçlarda yaşanan şiddetli erozyonu önlemek amacıyla son yıllarda geniş ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştır. Aslında yörede aşırı tahribata bağlı olarak kuzey yamaçlarda da şiddetli erozyon yaşanmaktadır. Fakat kuzeye bakan yamaçlarda yapılan ağaçlandırma çalışmalarında daha fazla başarı sağlanmıştır.

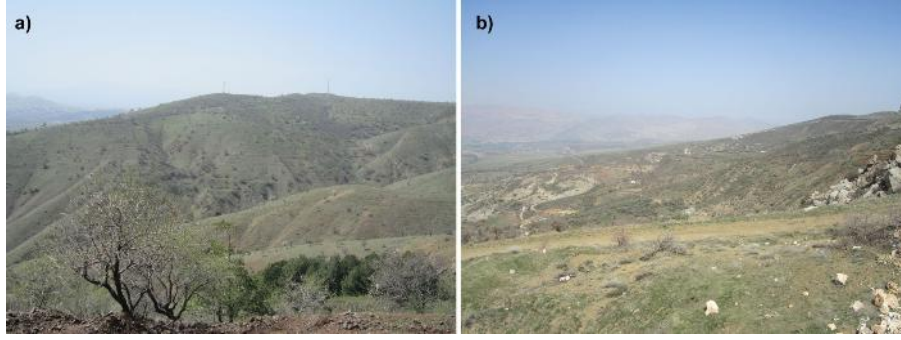

Foto 3. Bakı etkisiyle Harput Platosu'nda kuzey ve güney yamaç arasındaki bitki örtüsü farklılığı görülmektedir. a) Güney yamaçlarda ağaçlandırma çalışmaları ile karaçam, sedir ve genelde badem ağaçları bulunmaktadır. b) Kuzey yamaçlarda ise ardıç ve meşe türleri görülmektedir.

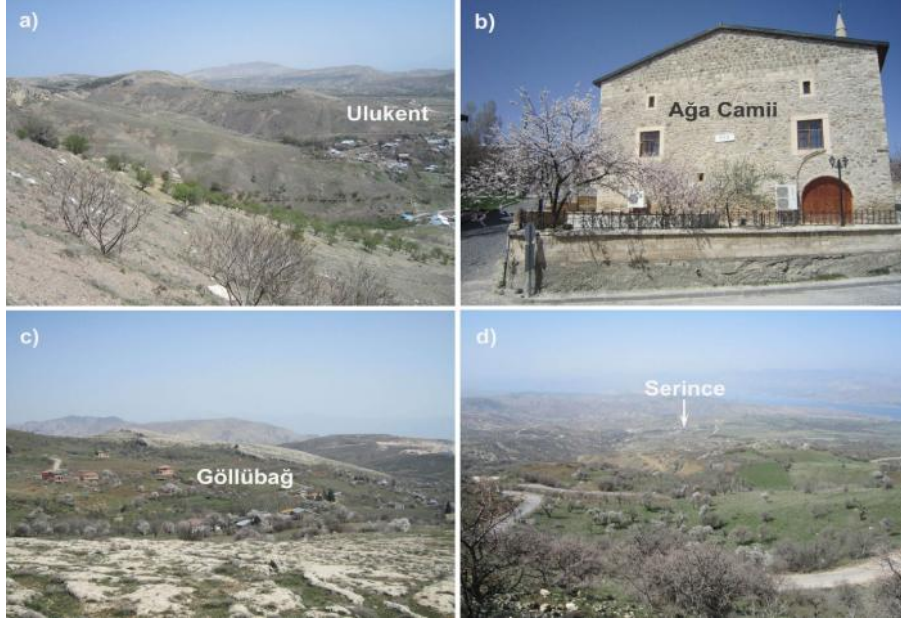

Foto 4. Bakı ve yükselti nedeniyle Harput çevresinde aynı dönemde çiçeklenmede görülen farklılıklar. Güneye bakan yamaçlarda çiçeklenme dönemi tamamlandığı halde (a) Harput Platosu (b, c), ve kuzey yamaçlarda çiçeklenmenin yoğun olduğu görülmüştür (d).

Meyve ağaçları erken ısınan güney yamaçlardaki erken çiçeklenmekte, kuzey yamaçlarda ise daha geç çiçek açmaktadır (Foto 4). Erken çiçek açan meyve ağaçları geç donlardan etkilenebilmektedir.

Güney yamaçlarda yaz mevsiminde görülen aşırı ısınma ve buharlaşma bu yamaçlarda kuraklığın yaşanmasına neden olmaktadır. Güney yamaçlarda görülen bu olumsuz durum bu yamaçlarda kuraklığa dayanıklı ve ılık isteği fazla olan bitkilerin yetişmesini sağlamıştır. Güney yamacın bitki üzerindeki bu olumsuz etkisine karşı kuzey yamaçlar daha az enerji aldığı için kar örtüsü daha uzun süre yerde kalmakta ve buharlaşma düşük olduğundan nemlilik derecesi yükselmektedir. Harput'ta bu durum nedeniyle kuzeye bakan yamaçlarda bitki örtüsü daha sıktır. Tür açısından da daha nemli ortamlarda yetişen türler görülmektedir. Bitki açısından güney yamaçlarda genelde badem gibi sıcak ve kuraklığa dayanıklı türler yetişmektedir. Kuzey yamaçlarda ise meşe ve ardıc türleri görülmektedir (Foto 3).

2.3. Harput (Elazığ) Çevresinde Bakının Su ve Toprak Kaynakları Üzerindeki Etkisi

Harput platosu çevresindeki ova ve havzalara göre toprak ve su kaynakları açısından oldukça fakir bir alandır. Yeraltı su kaynakları açısından fakir olması litolojik yapı ile ilgili bir durumdur. Kristalize kireçtaşı ve kumtaşının yüzeylediği alanlarda düşen yağışlar zemine sızarak kaynak sularını oluşturmaktadır. Fay ve tabaka kaynakları platonun kuzey ve güney yamaçları boyunca yüzeye çıkmaktadır. Sugözü ve Yediğöz ile Buzluk kaynakları bunların başında gelmektedir. Buzluk çevresindeki kayalıklar su depolama ve kullanımı açısından önemli kaynaktır.

Harput Platosu'nun kuzey ve güney yamaçları arasında su kaynakları açısından da belirgin farklılıklar görülmektedir. Kuzeye bakan yamaçlarda karın daha uzun süre yerde kalmaması ve yavaş erimesi nedeniyle yer altı suyunun beslenmesi açısından önemlidir (Foto 2). Kuzey yamaçlar oluşan bu durum nedeniyle düşük debili de olsa kaynak sayısı güney yamaçlara göre fazladır. Kuzey yamacın bu özelliği nedeniyle bağ ve bahçelerin hemen tamamı bu yamaçlarda kurulmuştur. Yaz mevsiminde kuzey yamaçların daha serin olması ve kuraklığın az hissedilmesi nedeniyle bu yamaçlarda bağ evleri fazladır.

Platonun güney yamaçlarında yer alan Ulukent, Sugözü ve Yediğöz yamaçtan ziyade ova tabanına geçişteki eğimli düzlükler üzerinde yer almaktadır. Bu yerleşmeler ile kuzey yamaçlardaki dağınık yerleşme ve bağ evlerinin durumu karşılaştırılmaz.

Sınırlı su kaynakları ile Harput çevresinde geniş bağ ve bahçe alanları oluşturulmuştur. Gölübağ, Buzluk (Ozan) Bağları, Cuma Bağları, Obuz Bağları, Gökçe Bağları ve Mürüdü Bahçeleri bu alanların önemlileridir.

3. HARPUT (ELAZIĞ) ÇEVRESİNDE BAKI FAKTÖRÜNÜN BEŞERİ ORTAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İklim ile insan arasında doğrudan, bakı ile dolaylı olarak bir etki bulunmaktadır. Harput Platosu ve çevresinde kuzey ve güney yamaçlar arasında beşeri özellikler açısından da bazı farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların başında nüfus ve yerleşmelerin dağılışı gelmektedir.

3.1. Harput (Elazığ) Çevresinde Bakı Faktörünün Nüfus Üzerindeki Etkisi

Harput Platosu, geçmişte sık günümüzde ise seyrek nüfuslu bir alandır. Bu durum üzerinde farklı gelişmeler etkili olmuştur. Platonun doğal kaynakları zamanla artan nüfusu beslemede yetersiz kaldığından Elazığ'a büyük göçler yaşanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Harput Platosu'ndaki Bazı Yerleşmelerin Yıllara Göre Nüfus Miktarları

Adı	(Eski Adı)	1935	1965	1975	2000	2012*
Harput		3.328	2.205	5.435	796	705
Erbildi	Haciseli	277	311	282	181	82
Beşoluk	Hamedî	80	91	96	163	31
Salkaya	Hersenk	286	577	795	819	751
Karataş		97	137	160	62	25
Beydalı	Zalini	167	166	69	123	75
Beydoğan	Kekan	80	190	154	165	84
Kurtdere		198	289	257	157	76
Sarıbük	Kürdemik	174	200	286	204	118
Obuz		58	52	120	86	86
Oymaağaç	Pekinik	327	386	335	243	78
Serince	Şüşnaz	287	403	381	287	103
Çamyatağı	Nurali	342	330	238	265	198
Körpe		245	394	359	280	198
Altınkuşak	Sarını	236	456	522	374	230

(*2012 yılı verileri Adrese Dayalı Nüfus kayıtlarından alınmıştır)

Harput Platosu'nda en fazla nüfus Harput yerleşmesindedir. Harput'ta dahil olmak üzere platodaki kırsal yerleşmelerdeki nüfusun büyük bölümü kış mevsiminde Elazığ şehrine göç etmektedir. Bu durum üzerinde şehre yakınlık, kış mevsimindeki ulaşım güçlüğü, eğitim-öğretim ve sağlık faaliyetlerinden daha fazla yararlanma etkili olmuştur. Platodaki kırsal yerleşmelerin kış mevsiminde boşalması nedeniyle Şengün (2012) tarafından bu yerleşmeler için hayalet köy ifadesi kullanılmıştır.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi platodaki yerleşmelerin tamamında nüfus düşüşü görülmektedir. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin gelişme gösterdiği yerleşmelerde dönemsel nüfus artışı görülmüştür. Bütün bu gelişmelere rağmen platodaki yerleşmelerde nüfusta çok ciddi azalma görülmektedir. Yaz mevsiminde ise nüfusun iki üç katına çıktığı söylenebilir.

3.2. Harput (Elazığ) Çevresinde Bakı Faktörünün Yerleşme Üzerindeki Etkisi

Harput'un eski mahallelerinin bir bölümü uygun iklim özellikleri nedeniyle güney yamaçlarda kurulmuştur fakat yaşanan bazı doğal olaylar sonucunda bu yerleşmeler terk edilmiştir. Harput'un yer değiştirmesinde son dönemde gelişen ana yolların dışında kalması etkili olmuştur. Bununla birlikte doğal faktörlerinde en az sosyo-ekonomik faktörler kadar etkili olduğu söylenebilir (Erinç, 1953; Tuncel, 1977; Tonbul ve Karadoğan, 1999). Harput, güneyden kalker blokların oluşturduğu diklikler sınırlandırılmış olması kuzey ve batıdan da derin bir vadi ile sınırlandırılmış olduğundan fazla gelişmemiştir. Bu nedenle zamanla güneyde Elazığ Ovası'na inmek zorunda kalmıştır.

Harput Platosu'ndaki yerleşmeler genelde su kaynaklarına yakın alanlarda kurulmuştur. Bu nedenle plato üzerindeki yerleşmeler genelde dağınık bir yapı özelliği göstermektedir. Platodaki bu genel duruma karşı çevredeki havzalara geçişte su kaynaklarının olduğu alanlarda toplu yerleşme özellikleri görülmektedir (Foto 5). Elazığ Ovası'nın kuzeyindeki toplu yerleşmeler buna en güzel örnektir. Aynı şekilde su kaynaklarının bol olduğu kuzey yamaçlardaki yerleşmelerde toplu karakterlidir.

Plato üzerindeki yerleşmeler genelde bağ evlerinden oluşmaktadır. Geçmiş de Harput'ta oturan nüfus, Harput çevresindeki tarım alanlarını kullanmak, bağ ve bahçe yetiştirmek amacıyla yakın çevrede mevsimlik kullanılan meskenler yapmışlardır. Günümüzde de bu bağ evlerinin bir

bölümü yenilenerek yaz mevsiminde sayfiye amacıyla kullanılmaktadır (Foto 6).

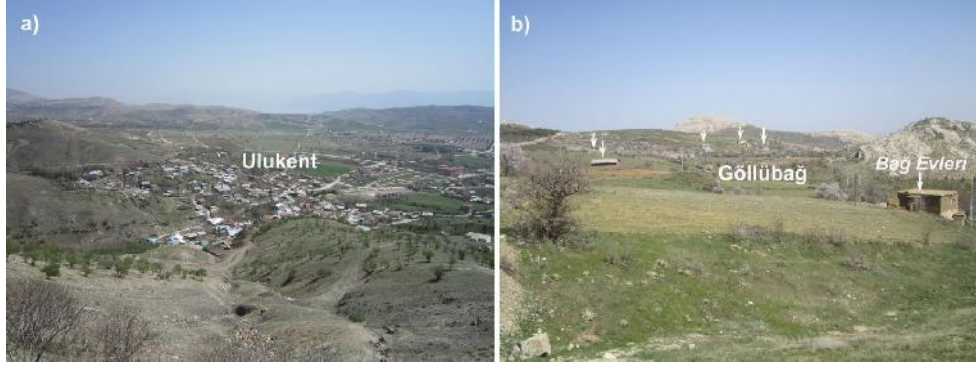

Foto 5. Harput Platosu'nun kuzeyinde kurulan toplu yerleşmeler (a) ile plato üzerindeki dağın yerleşmeler (b).

Foto 6. Harput Platosu'ndaki bağ evleri. (a) Harput Platosu'nun kuzey yamaçlarında yer alan bağ evleri. (b) Plato üzerinde Göllübağ çevresinde yaz mevsiminde kullanılan meskenler.

Kuzey yamaçlardaki sürekli yerleşmelerin çevresinde dağınık bir şekilde mahalleler gelişme göstermiştir. Bu alanlar kuzey yamaçta yer aldığı için platonun diğer alanlarına göre yaz mevsiminde daha serin alanlardır. Pancarlık, Gülmez, Mürüdü, Deliktaş, Kırkkuyu, Fatih Ahmet, Alayaprak, Buzluk, Oymağaç bahçeleri ile Obuz, Gökçe, Göllübağ ve Eğin bağları bu şekilde kullanılmaktadır.

4. SONUÇLAR

Harput Platosu Elazığ'ın kuzeyinde ortalama 1400-1500 m yükseltileri arasında D-B doğrultusunda uzamaktadır. Bu konumu nedeniyle kuzey ve güney yamaçlar arasında günlük ve mevsimlik güneşlenme süresi ve güneş ışınlarının düşme açıları arasında önemli farklar görülmektedir. Güneşlenme ile ilgili bu durum nedeniyle kuzey ve güney yamaçlar arasında belirgin sıcaklık farkları oluşmaktadır. Bakı etkisine bağlı oluşan bu durum platonun kuzey ve güney yamaçları arasında doğal ortam ve beşeri özellikler arasında bazı farklılıkları doğurmuştur.

Platonun kuzey ve güney yamaçları arasındaki en bariz fark sıcaklık elemanı üzerinde görülmektedir. Her mevsimde güney yamaçlar kuzey yamaçlara göre daha sıcaktır. Bu nedenle güneye bakan yamaçlarda şiddetli buharlaşma görülmektedir. Platonun yüksek ve açık olması tek hakim rüzgar yönünün oluşmasını sağlamıştır. Yine yaz mevsiminde kuzey yamaçlarda daha serin rüzgarların etkisi görülmektedir. Kış mevsiminde düşen kar yağışlarının yerde kalma süresi kuzey yamaçlarda daha fazladır. Sıcaklık ve yağış şartları nedeniyle kuzey yamaçlardaki bitki örtüsü güney yamaçlara göre daha sıktır. Tahribatla birlikte güney yamaçlardaki bitki örtüsü önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Ancak mevcut ağaç türleri bu yamaçtaki ağaçlandırma faaliyetleriyle oluşmuştur. Bakı etkisiyle erken ısınan güney yamaçlardaki meyve ağaçları erken çiçeklenmekte, kuzey yamaçlarda ise daha geç çiçek açmaktadır.

Platonun kuzey ve güney yamaçlarında bakı etkisiyle ortaya çıkan farklı ısınma durumu nüfus ve yerleşme özelliklerini de etkilemiştir. Güney yamaçlarda daha büyük ve toplu köyler kurulmuş iken kuzey yamaçlarda dağınık mahalleler oluşmuştur. Yine plato üzeri ve kuzey yamaçlardaki bağ ve sayfiye evleri bakı şartlarına bağlı oluşmuş bir gelişmedir.

KAYNAKÇA

AKKAN, E., 1972, Elazığ ve Keban Barajı Çevresinde Coğrafya Araştırmaları, Ankara Üniversitesi Coğrafya Araştırma Dergisi, Sayı: 5-6, Sayfa: 175-214, Ankara

ATALAY, İ., 2010, Uygulamalı Klimatoloji, META Basım Matbaacılık Hizmetleri, Bornova, İzmir

ERİNÇ, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No:15, İstanbul

EROL, O., 1993, Genel Klimatoloji (4. Baskı), Gazi Büro Kitabevi, Ankara

GÜNEK, H., 1999, Harput ve Elazığ Şehrinin İklim Elemanlarının Karşılaştırılması ve İklim Koşullarının Çevresel Etkileri, Dünü ve Bugünüyle Harput (Bilim-Kültür-Çevre-Turizm, Cilt: II, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Sayfa: 365-381, Elazığ

ÖZDEMİR, M. A., 1997, Uluova Boğazı ile Baltaş Ovası (Elazığ Doğusu) Arasında Murat Nehri Vadisi'nin Jeomorfolojisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 8, Sayfa:263-311, Elazığ

ŞENGÜN, M. T., 2012, Harput Platosu'nda Doğal Ortan İnsan İlişkileri ve Doğal Çevre Planlaması, Elazığ Valiliği

TONBUL, S. ve KARADOĞAN, S., 1999, Harput'un Kuruluş Yeri ve Şehrin Fonksiyonunu Yitirmesi Üzerinde Etkili Olan Doğal Çevre Faktörleri, Dünü ve Bugünüyle Harput (Bilim-Kültür-Çevre-Turizm, Cilt: II, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Sayfa: 303-324, Elazığ

TONBUL, S., 1985, Kuzova-Hasandağı ve Çevresinin (Elazığ Batısı) Fiziki Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Elazığ

TONBUL, S., 1987, Elazığ Batısının Genel Jeomorfolojik Özellikleri ve Gelişimi, Jeomorfoloji Dergisi, Sayı:15, Sayfa: 37-52, Ankara

TONBUL, S., 1990, Elazığ ve Çevresinin İklim Özellikleri ve Keban Barajının Yöre İklimi Üzerine Olan Etkileri, Fırat Üniversitesi, Coğrafya Sempozyumu 14-15 Nisan 1986 Sayfa: 275-293, Elazığ

TUNCEL, M., 1977, Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında İlk Not, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı: 20-21, Sayfa: 119-128, İstanbul

TÜRKEŞ, M., 2010, Klimatoloji ve Meteoroloji, Kriter Yayınevi, İstanbul

